

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 44 Volume: 9 Issue: 44

Haziran 2016 June 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ; PADOVALIMARSİLİUS'TAN MODERN HUKUK DEVLETİNE
KAVRAMIN İÇERİĞİ**
**FREEDOM OF RELIGION AND CONSCIENCE; THE CONTENT OF THE CONCEPT FROM MARSILIUS
OF PADUA TO MODERN CONSTITUTIONAL STATE**

Kutay GÖKDENİZ*

Öz

Sivil özgürlükler kategorisinde değerlendirdiğimiz din ve vicdan özgürlüğünü kavrayabilmek için öncelikle özgürlük ve sivil özgürlük kavramlarına değinmek gerekmektedir. Bu sayede din ve vicdan özgürlüğünün muhtevası ve bu özgürlük karşısında devletin yetki ve görevlerini ortaya koymak mümkün olacaktır. Din ve vicdan özgürlüğü bir sivil özgürlük olarak ilk ifadelerini Padovalı Marsilius'ta bulmuştur. Kilise ve devlet işlerinin ayrılmasını sivil toplum kuramına dayandıran düşünür modern anlamda hukuk devletinin din karşısındaki konumunun ve laiklik kuramının ilk halini oluşturmuştur. Hukuk devletinin bu özgürlük ile ilgili aksiyonlarını belirtirken zaruriyetle laiklik kavramını açıklamak ve devletin ve bireyin sınırlarını anlamak gerekmektedir. Bununla birlikte tarihsel süreçte özgürlüğün ifade edildiği metinlere ve uluslararası antlaşmaları değinmek konunun anlaşılmasını pekiştirecektir.

Anahtar Kelimeler: Din ve Vicdan Özgürlüğü, Hukuk Devleti, Sivil Toplum, Laiklik.

Abstract

So as to comprehend the freedom of religion and conscience estimated undercategory of civil liberties, significance of freedom and civil liberties must be referred primarily. Thus content of freedom of religion and conscience, and authority and responsibilities those state burdened with can be revealed. As a civil liberty, freedom of religion and conscience had found its first statements within the studies of Marsilius of Padua. Philosopher who based the separation of church and state affairs on civil society theory had formed the first position of modern constitutional state in relation to religion and secularism theory. Necessarily secularism theory must be revealed and limits of individual and state must be understood for defining the actions of constitutional state about freedom. In addition to this mentioning historical texts and international treaties expressed the freedom during the historical process will corroborate understanding of topic.

Keywords: Freedom of Religion and Conscience, Constitutional State, Civil Society, Secularism.

1.GİRİŞ

Sivil özgürlükler kategorisinde değerlendirdiğimiz din ve vicdan özgürlüğünü kavrayabilmek için öncelikle özgürlük ve sivil özgürlük kavramlarını anlamak gerekir. Bu sayede din ve vicdan özgürlüğünün muhtevası ve bu özgürlük karşısında devletin yetki ve görevlerini ortaya koymak mümkün olacaktır. Sivil özgürlükler kişiye devlet karşısında korunmuş bir alan sağlayarak, kişinin kendini özgürce gerçekleştirebilmesinin olanağını sağlar.

Din ve vicdan özgürlüğü bir sivil özgürlük olarak ilk ifadelerini Padovalı Marsilius'ta bulmuştur. Kilise'yi siyasal iktidarın boyunduruğu altına sokarak modern anlamda devlet kavramının oluşmasına ilk katkıyı sağlayan düşünürdür. "Plenatidopotestas" ilkesini çürütmek için uğraşmış olan düşünür ayrıca kilise ve devlet işlerinin ayrılmasını sivil toplum kuramına dayandırarak modern anlamda hukuk devletinin din karşısındaki konumunun nasıl olacağını ilk modelini belirtmiş ve laiklik kuramının temelini oluşturmuştur.

Hukuk devletinin bu özgürlük karşısındaki aksiyonlarını belirtirken zaruriyetle laiklik kavramını açıklamak ve devletin ve bireyin sınırlarını anlamak gerekmektedir. Devlet erki, din karşıtı bir siyaset anlayışıyla özgürlüklerin kısıtlanmasına sebebiyet verebileceği gibi din hükümlerini hukuki zemine dayandırıp kişilerin günlük hayatlarına dayatarak din devletine de dönüşebilir. Bu noktada özgürlüğü ve laikliği doğru yorumlamak ve toplumsal gerçekleri göz önünde bulundurmamak önem teşkil eder. Bununla birlikte tarihsel süreçte özgürlüğün ifade edildiği metinlere ve uluslararası antlaşmalara değinmek konunun anlaşılmasını pekiştirecektir.

2. ÖZGÜRLÜK KAVRAMI

Sivil özgürlük olarak tanımladığımız din ve vicdan özgürlüğünü tam olarak kavrayabilmek için özgürlük ve sivil özgürlük kavramlarına kısaca değinmekte fayda vardır. Erdoğan'a göre (2002: 139); "insanlık durumu" nun ayrılmaz bir parçası olarak özgürlük; kişinin yapmak veya olmak istediği bir şey konusunda insan yapısı veya insani müdahale ile değiştirilebilir herhangi bir tehdit veya kısıtlama altında olmaması, başka bir açıdan ise seçenekler arasında tercihte bulunabilme kapasitesi olarak tanımlanabilir.

* Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

İkinci tanım daha çok kısıtlanmamışlık anlamında özgürlüğün tamamlayıcısıdır. Özgürlük, kişinin ahlaki doğasını gerçekleştirebilmek amacıyla tercihlerde bulunabilmesiyle vücut bulur. Seçim yapmak kişiyi insan kılan temel özellikler arasındadır. Çoğu insan hakkı insanın en temel ontolojik gerçekliği olan özgürlükten türer (Erdoğan, 2001: 121). Burke'e göre, muhafazakâr perspektiften bakıldığında özgürlük "düzen" ilkesiyle birlikte ele alınmalı, ona bağlı olmalıdır. Sakinlik ve sessizlik insanın normal halidir ve bu durumun korunması gerekir. Yüzyılların biriktirdiği akıl ve deneyim gözetilerek, özgürlükler bu özellikler bozulmaksızın son derece yavaş ve tedrici bir biçimde elde edilmelidir (Örs, 2010: 120). Gözler (2013: 275) ise özgürlüğü şu şekilde tanımlamıştır; bir şeyi yapma veya yapmama, belli bir şekilde davranıp davranmama erkidir. Daha kısa bir ifadeyle hürriyet, "serbest hareket etme gücü" dür.

Sivil özgürlükler kişiye devlet karşısında korunmuş bir alan sağlayarak, kişinin kendini özgürce gerçekleştirebilmesinin olanağını sağlar. İnsan haklarının zeminini oluşturan sosyal ve siyasal bir tasavvurun ana hedefi özgürlük alanının mümkün olduğunca geniş tutulması, yani beşeri ilişkilerde ve özellikle birey-devlet ilişkisinde "zor"un (cebrin) mümkün olduğunca azaltılması, asgari düzeye indirilmesidir(Erdoğan, 2001: 24). Bu özgürlüklerden doğan haklar sadece felsefi temellere dayanan haklar değildir, aynı zamanda yasalar tarafından güvence altına alınmış ve siyasi otorite tarafından tanınmış pozitif haklardır. Sivil haklar sayesinde kişiler kolektif veya bireysel olarak kamu hakkında tartışmalar açabilir veyahut gösteri yapabilir. Bu sayede kamusal tartışmanın yolu da açılmış olmaktadır. Bu hakların var olmadığı bir devlet için hukuk devleti tanımı yapılamaz.

Hukuk devletinin temel özelliklerinden biri de devletin tarafsız olmasıdır. Yurttaşlar arasında keyfi ayrımlar yapılmayarak herkes kanun önünde eşit tutulmalıdır. Bireyler kültürü, etnik kökeni, dini, mezhebi, cinsel, siyasi ve ideolojik unsurlarıyla ilgili olarak kayırılmamalı ya da mağdur edilmemelidir. Parlamento, hükümet veya yargı, kamu otoritesini kullanan tüm makam ve mercileri herkese eşit muamele etmelidir. Sivil özgürlükler yasalarda ve uygulamada güvence altına alınmış olmalıdır (Öztürk, 2015: 57-61). Bu sayede toplumsal barış, huzur ve istikrar ortamı sağlanabilir. Basın özgürlüğü, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü, ifade özgürlüğü gibi din ve vicdan özgürlüğü de sivil özgürlükler arasında yer alır.

3.DİN VE VİDAN ÖZGÜRLÜĞÜ

Din ve vicdan özgürlüğü, kişinin doğasında bulunan ahlaki unsurları gerçekleştirmek üzere istediği gibi tercihte bulunmasını ifade eder ve insanın münhasıran iç âlemini ilgilendiren mutlak bir hürriyettir (Erdoğan, 2001: 121). Bu anlamda insanın hür iradesiyle bir dini seçmesi ve bu dinin kurallarına itaat etmesi din ve vicdan özgürlüğünün doğal bir neticesidir. Vicdan özgürlüğünün tarihi ilk çağlara kadar uzansa da ilk net ifadesini Padovalı Marsilius'un şu söyleminde bulur; "Din adamları insanlara ancak doğru yolu gösterebilirler, hiç kimseyi zor kullanarak bu yola sevk edemezler ve zorla iman aşlamak mümkün değildir" (Kapani, 1970: 24-25). Mamafih, özgürlüğün uluslararası metinlerde yer alması daha yakın zamanlara tekabül etmektedir. Avrupa'da, Protestanlar ve Katolikler arasında 1618-1648 arasında yaşanan 30 Yıl Savaşları sonrasında imzalanan Vestfalya Antlaşması'nda vicdan hürriyetine değinilmiştir. Bunun yanında 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi'nde; "Hiç kimse, dinsel de olsa inançlarından dolayı kınanamaz." (Madde 10); Virginia Hakları Bildirisinde; "Din ya da borçlu olduğumuz görev ve bunun yerine getiriliş biçimi, zor ve şiddetle değil, ancak akıl ve inanç yoluyla sağlanır." denilmektedir(<http://www.ankarabarasu.org.tr>).

Literatürde ibadet hürriyeti, inanç hürriyeti, din hürriyeti, vicdan hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti gibi birçok farklı kavramla ifadesini bulsa da genel olarak din ve vicdan hürriyeti tercih edilmiştir. Bu hürriyetin somut anlamda içeriği şu şekildedir; bir inanca sahip olma, o inancın gereklerini yerine getirme ve bu gerekliliklerden doğan ibadetleri yerine getirme, tercih ettiği dini öğrenme ve hatta öğretme gibi fiiller karşımıza çıkacaktır(Armağan, 2003: 37-40). Din ve vicdan hürriyeti incelenirken iki temel başlık altında ele alınır. Bunlardan ilki kişinin özgür iradesiyle vicdani bir kanaate sahip olması, ikincisi ise bu kanaati dış vurabilmesidir(Erdoğan, 2002: 140). Bir diğer ifadeyle bu özgürlük kişilerin inançlarını ve bu inançların dış dünyaya yansıyan görünümelerini korur. Şu halde, din ve vicdan özgürlüğünün birinci boyutu inanma özgürlüğüyle, ikinci boyutu ise inancı dışa vurma ve izhar etmeyle ilgilidir(Ağırbaşı, 2012: 84).

Inanma boyutu, mezhep farklılıklarına, cemaat üyeliklerine göre ayrıma uğramasının yanında, hiçbir dini seçmemesini veya ateist olmasını da kapsar. Türkiye'de din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili anayasal maddelerde vicdan hürriyetine değinilerek dinsiz kişilerin haklarına da dolaylı yoldan değinilmişse de direk olarak hiçbir dini seçmeyen kişilerin haklarından bahsedilmemiştir.

Bu özgürlüğün kapsamı sadece kişinin inançlarını ve vicdani kanaatlerini güvence altına almakla sınırlı değildir, bunun yanında kişilere inançlarının gerektirdiği şekilde davranabilmeyi de içerir. Bu noktada dinin dışavurumu, başlıca kişisel ve toplu ibadetler ve dini ayinlerden oluşan ikinci boyuttan bahsedebiliriz. Ayrıca, dinin inanan kişiye yüklediği toplum hayatıyla ilgili ödevler de bu çerçevede düşünülmelidir. Bu ödevlerin, ibadet ve ayinler gibi, kamu önünde yapılabilmesi hakkı da din ve vicdan hürriyeti kapsamındadır. Kişinin dinini tebliğ etme ve telkin etme bakımından serbest olması da din ve

vicdan hürriyetinin konusudur. Bir dinin yayılması amacıyla yürütülen propaganda faaliyetlerinin yasaklanması veya cezai müeyyideye bağlanması din ve vicdan özgürlüğüne aykırıdır(Erdoğan, 2002: 140-141).

Din ve vicdan özgürlüğünün öğretim hakkını da içerdiği uluslararası ve ulusal hukuk metinlerinde hüküm altına alınmıştır. Ülkeler bazında ele aldığımızda ise din eğitimi ve öğretimi meselesi, bazı ülkelerde laiklik gerekçesiyle eğitim sistemi içerisinde yer almazken bazı ülkelerde seçmeli ders olarak verilmekte, bazı ülkelerde ise zorunlu dersler arasına konulmaktadır. Bu durum göstermektedir ki her ülkenin siyasi, sosyal, kültürel geçmişinin farklı olması, din eğitimi meselesine de farklı açılardan bakmalarına sebep olmuştur(Turan, 2012: 78-79).

Öğretim özgürlüğü, her çeşit özel eğitim kurumunun kuruluş işletilmesinin serbest olmasını gerektirir. Ancak hiçbir kişi kendi dini inancına veya vicdani tercihinine aykırı olarak din eğitimi almaya zorlanamaz. Bu sebeple devlet okullarında din eğitimi ancak isteğe bağlı olarak verilebilir. Bunun yanında dinler ve ahlaki öğretiler hakkında genel bilgilerin verildiği derslerin müfredatta yer alması laiklik ilkesi ile çelişmemektedir. Din ve vicdan hürriyeti, kişilerin belli bir dine zorla yönlendirilemeyeceklerini de ifade ettiği için devlet okullarında belli bir dine ait öğretiler veyahut ritüeller ders müfredatına dâhil edilemez. Eğer hukuk devletinin tam olarak varlığından söz edeceksek, devletin bir dininin veya bir ideolojisinin olmaması gerekmektedir. Olmayacağı gibi devletin bu türden değerler karşısında tamamen tarafsız olması gerekir. Bununla beraber anne ve babaların çocuklarını kendi dinleri doğrultusunda öğrenim görmelerini sağlama hakları vardır ve devlet bu haklara müdahale edemez (Erdoğan, 2002: 140-142).

İnsan haklarını sınıflandırırken negatif haklar ve pozitif haklardan bahsederiz. Din ve vicdan özgürlüğü hem negatif hem de pozitif hak unsurlarını bir arada barındıran bir haklar kümesidir. Devlet kişilerin dinlerini tanımakla yükümlü olduğu kadar, onların dinlerinin gerektirdiği aksiyonları gerçekleştirebilmeleri için gerekli ortamı hazırlamakla, onları baskılara ve zulme karşı korumakla yükümlüdür. Din ve vicdan özgürlüğü, hukuk devletinin gereği olarak insan hak ve özgürlüklerinin yasalarca güvence altına alınmasının sonucu oluşan özgürlükler silsilesidir. Devletin birincil vazifesi bu hakka ilişkin durumlara karışmamaktır. Sonrasında ise kişinin hak ve özgürlüklerinden istifade edebilmesi için gerekli olan ortamı sağlamakla yükümlüdür. İşte bu yükümlülük başta saydığımız özgürlüğün pozitif ve düzenleyici yanını gerçekleştirebilecek bir devleti zaruri kılar. Bu durumda devletin din ile ilgili fiillerde bulunmasından bahsedildiğinde "laiklik" konusuna değinmekte fayda vardır.

4.LAİKLİK

Kavramın çıkış kaynağı Avrupa olmakla birlikte bu durumun tarihsel gerekçeleri vardır. Batı'da laiklik ekonomik-toplumsal-siyasal bir süreç sonucunda ortaya çıkmış ve kurumlaşmıştır. Feodal düzenin yıkılması sonucunda teokratik temellere dayanan ve sonsuza kadar yaşayacağına inanılan toplumsal ve siyasal kurumlar sona ermiştir. Hıristiyan kilisesinin yüzyıllardır yaydığı dogmaların geçersizliği, coğrafi keşiflerin de yarattığı etki ile belirginleşmiştir. Devletin insan aklına uygun biçimde düzenlenmesi gerektiğini söyleyen Aziz Thomas ve devletin varoluşunu ve toplumların evrimini, tanrısal iradeye değil, toplumsal-ekonomik nedenlere dayandırarak açıklayan İbn-i Haldun, 13. yüzyılda laikliğe atıfta bulunan ifadeler kullanmışlardı. Zamanla Maknyavel, Jean Bodin, Thomas Hobbes gibi düşünürler de benzer fikirler üretmişlerdi (Kışlalı, 1993: 63). Bu düşünürler arasında, din ve devlet işlerinin ayrılması, kilisenin devletin hükmü altına girmesi ve din işlerinin bir özgürlük olarak devlet tarafından düzenlenmesinden söz eden, bu anlamda modern devlet teorisinin ilk ifadelerini kullanan Padova'lı Marsilius'dur.

4.1. PADOVALI MARSİLİUS

Ortaçağ'da giderek siyasal iktidarın kaynağını Tanrısal olmayan başka meşruiyet kaynaklarına dayandırma düşüncesi kuvvetlenmiş, meşruiyetin yeni dayanağı, hukukun genel ilkelerine de uygun olarak, milletin-halkın rızası olmuştur. Böylece siyasal iktidar ile dinsel iktidarın hemen bütünüyle ayrıştığı "laiklik" ilkesi oluşmuş, devletin niteliği, yasallığı, hükümet etme biçimleri de değişmiştir (Sanal, 2014: 5-6).

Padova'lı Marsilius (1275-1343), vicdan özgürlüğünü savunarak insanları baskı ile inanca zorlamanın doğru olmadığını vurgulamıştır(Çubukçu, 1984: 120). Kilise'yi siyasal iktidarın boyunduruğu altına sokarak modern anlamda devlet kavramının düşünülebilmesine ilk katkıyı sağlayan, kilise ile devlet arasındaki ilişkileri tümüyle tersine çeviren düşünürdür(Passerin, 1939: 46). İbn-i Rüşcü Aristotelesçilik çizgisini benimseyen düşünürün en önemli eseri 1324'te tamamladığı "DefensorPacis" (Barış Savunucusu) adlı eseridir(Ağaoğulları, 2011: 279). Geliştirdiği "sivil toplum" anlayışıyla siyasetin, ruhani güce karşı özerkliğini ve bunun uzantısı olan devletin birliğini kurumsallaştırarak modern (egemen) devlet kavramına giden yolu açmıştır (Ağaoğulları, Köker, 2001: 53). Her siyasal iktidar, kural koyma ve gerektiğinde yaptırım uygulama, kısacası, yönetme yetkisini belli bir kaynağa dayandırmak ve böylece iktidarına meşruluk sağlamak gereksinimini duyar (Karaman, 2008: 14-16). Temelde Marsilius'un kuramının iki önemli işlevi vardır; ilki Kilise'nin yasama hakkının ortadan kalkması ikincisi ise prensin iktidarının dinsel gerekçelere dayandırılmaktan çıkarılıp meşrulaştırılmasıdır. Kurama göre Prens yeryüzündeki diğer bütün toplumsal

bölümlerin üstünde bulunur, birinci konumdadır fakat sonsuz bir egemenliği yoktur, halka karşı sorumludur.

Düşünürün yaşadığı 13.-14. Yüzyılda ortaçağ toplumu, papalık monarşisinin altını oyan bir değişime uğramıştır. Belki en köklü kültürel değişim, okuryazarlığın yaygınlaşmasıdır. Papalığın desteğindeki üniversiteler, aydınların yetiştiği yerler haline gelmiştir. Bunlar, yeteneklerini sıklıkla işverenleri olan laik hükümdarlar çıkarına kullanmıştır (Güngör, 2011: 330).

Bu kültürel gelişmelere rağmen İtalya'da insanlar uygun yaşam koşulları sağlanmadan, özgürlüklerinden yoksun bir toplumda var olma mücadelesi vermekteydiler. Marsilius'a göre bu kaos ortamının sebebi sivil toplum ve krallığı tehdit altında bulunduran papalık kuramı "plenitudopotestas"tır ve düşünür bu kuramın gerçek dışılığını ortaya koymaya uğraşmıştır. Kaynağını, Aziz Pavlus'un "Tanrı'dan olmayan yönetim yoktur" sözlerinden alan bu terim teokratik iktidar anlayışın meşrulaştırma aracı olarak tam iktidar-eksiksiz güç anlamına gelmekteydi ve modern egemenlik kavramı ile ilgisi yoktu(Güngör, 2011: 332). Plenitudopotestatis'in yıkılması için de siyasetin özerkliği sivil toplumun özerkliğinden türetilmeliydi. İşte bu nedenle Marsilius, sivil toplum kavramına başvurup onu tümüyle tanrısallıktan soyutlama yoluna gitmiştir (Ağaoğulları, Köker, 2001: 56-57).

Sivil toplum bir işbölümünün sonucudur; bu işbölümünün sürdürülmesi vetoplumun bölümlere ayrılıp toplumsal bütünlüğünü koruması gerekmektedir. Sivil toplumu oluşturmak, herkesin daha iyi yaşama amacına hizmet eder (Tannenbaum, Schultz, 2005: 138). Her toplumsal bölümün kendi yerinde olup kendi işini görmesi gerekmektedir. Dinsel bölümün görevi; insanların sonsuz esenliğe ulaşmaları amacıyla İncil'in yasasına göre neye inanacaklarını, neyi yapıp neden kaçınacaklarını öğretmek ve böylece onları eğitmektir(Ağaoğulları, Köker, 2001: 60).

Padovalı'ya göre yasalar, kilise ya da Tanrı tarafından değil, insan aklı tarafından yapılanlarla sınırlıdır; yasa sadece yasa koyucunun bir ürünüdür. Ayrıca yasa koyucuların seçimle gelmesi gerektiğini ileri sürerek siyasi teoride büyük bir değişikliği amaçlar(Tannenbaum, Schultz, 2005: 138). Prens iktidarının öte dünyevi bir meşrulaştırması kilisenin görevi olmamalıdır. Prens iktidarı ya da siyasal iktidar (ya da geniş anlamıyla devlet), sivil toplumun bağrından, onun bir gereği, ayrılmaz bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Bu şekilde siyasal iktidarın doğrudan doğruya sivil toplumdaki kaynaklandırılması, onun da laikleştirilmesine ya da daha doğrusu dünyevileştirilmesine olanak sağlamış olmaktadır. Kilise'nin ya da papanın siyasal iktidar üzerinde herhangi bir hak iddia etmesi olanaksızdır (Ağaoğulları, Köker, 2001: 61-62).

Kilise'nin eline verilmiş olan erk yalnızca inandırma, ikna etme erkidir; yargılama erki olarak algılanıp kullanılmamalıdır. Kullanılması durumunda siyasal iktidarın birliği, dolayısıyla da civitas'ın varlığı tehlike içine düşmektedir. Çünkü toplum içerisinde birden fazla iktidar varsa ikisine de tam olarak itaat mümkün değildir, ikiliğin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Papanın devlet işlerine müdahale etmesi bu ikiliği doğurur ve devletin hukuk düzenini tehdit eder, anarşi ortaya çıkar(Strauss, 1987: 279). Din adamının gerek dünyevi, gerek ruhani işlerde zorlayıcı yargı gücüne sahip olmadığını belirten düşünür, papanın dinsel erkinin bir gasp olduğunu vurgular. Ona göre gerçek Kilise hiyerarşik bir toplumsal örgütlenme olmamalıdır, İsa'nın bütün havarileri eşittir ve papanın kendisinin dinsel otorite olduğunu beyan etmesi bir anlam ifade etmemektedir (Ağaoğulları, Köker, 2001: 70-71).

Papanın dinsel iktidarı gibi dünyevi iktidarı da meşru değildir, bir gasptır (Ertan, 2015: 22). Kutsal işlevi bakımından Kilise dünyevi bir nitelik taşımaz ve bu yönüyle sivil toplumdaki ayrıdır, ama onun dışında değildir. Çünkü Kilise, toplumsal bölümlerden biridir ve bölümlerin bütüne bağımlılığı gibi o da sivil topluma bağlıdır. Dolayısıyla da papalık kurumu sivil iktidarın yetki alanı içinde bulunmaktadır. Kısacası devlet içinde devlet olamayacağına göre, Kilise sivil yasaya ve bu yasayı uygulayan yöneticiye (prens) boyun eğmek zorundadır. Tek bir toplum ve tek bir iktidar vardır; o da devlettir.

Gerçekte Marsilius'un kuramının ulaştığı sonuç, din işleri ile Kilise'yi tümüyle devletin boyunduruğu altına sokan bir laiklik anlayışıdır. Devletin her bakımdan Kilise'yi denetleyip düzenleme hakkı vardır. Vardığı sonuç bireyle devlet arasında yeni bir siyasal düzen ve doğrudan Tanrı'nın ya da dinin aracılık etmediği bir devlet yapısıdır(Tannenbaum, Schultz, 2005: 140).

Böylece Padova'lı Marsilius, plenitudopotestatis öğretisine karşı, teokrasiye karşı mücadele etmek için, onun kadar "tekçi" olan, yani ruhani ile dünyevi olanı yine bir bütün içine sokan bir öğretiye ulaşmıştır. Ama bu kez bu bütünsellik dünyevi olanın ruhani olanı içermesiyle oluşturulmuştur. Bir başka deyişle, plenitudopotestatis'in özüne dokunulmamış, fakat bu öğreti tersine çevrilmiştir; yani papanın yerine önce prens, sonra da imparator yerleştirilmiştir(Ağaoğulları, Köker, 2001: 74).

Mamafih Marsilius'un kuramları tam olarak "halk egemenliği" kavramına ulaşmamaktadır. Çünkü son tahlilde düşünürün amacı imparatorun ya da kralın papalığa üstünlük kurma mücadelelerini, siyasal iktidarı halktan, halk iradesinden kaynaklandırma yoluyla kanıtlamaya çalışmak ve dünyasal-ruhani iktidar çatışmasını monarşinin çıkarları doğrultusunda çözümlenektir. Amaç, halkın egemenliğini sağlamak değil,

monarşik devleti dış güçler (Kilise, Papa) karşısında özerk bir konum içine oturtmaktır (Fanid, 2014: 31). Halk egemenliğine karşıtlığını da şu düşüncesiyle ifade etmektedir; “yasa, bilgisiz ve aydınlanmamışlar tarafından değil, bilge ve bilgililer tarafından yapılmalıydı. Yasaları yapmak otoritesi, herkese veya çokluğa değil, azlığa ait olmalıydı” (Güngör, 2011: 371)

4.2. LAİKLİK KAVRAMININ TANIMI

Laik kelimesi laic=laigue, latince laicus kelimesinden gelmektedir. Kelime anlam olarak ruhani olmayan kimse, dini olmayan şey, fikir, müessese, sistem, prensip demektir (Armağan, 2003: 283). Bu tanımdan yola çıkarak laikliğin basit anlamı, dini kurallardan izole olarak işleyen devlet yapısıdır (Çüçen, 2011: 90).

Laiklik, felsefi-kültürel alanda ideolojik bir anlamıyla minimum ortak paydası ilahi olarak açıklanan bir gerçeğin varlığını reddeden değişik tipte bir rasyonalizmden ibaret bulunan "laik ideoloji"yi ifade edebilir veya metodolojik bir anlama sahip olabilir, yani gerçeğin özgürce tartışılarak araştırılmasından ibaret olan "laik metod"u ifade edebilir. Bu yönüyle kuram toplumunda kutuplaştırıcı veya uzlaşmacı bir rol üstlenebilir (Toroslu, 1994: 3).

Genellikle din ile devlet işlerinin ayrılması olarak tanımlanan laiklik, elbette ki din ve vicdan özgürlüğünü de içerir. Ama sadece din ve vicdan özgürlüğünün tanınmış olması, o toplum düzeninin laik olduğu anlamına gelmez. Laik toplum düzeni, bütün din ve inançtan insanların, eşit koşullarla aynı kurallara uymak durumunda olduğu, hiç kimseye dinsel ayrıcalık ve üstünlük tanımayan bir toplum düzenidir. Farklı inançtan bireylerin, eşit haklara sahip, “yurttaşlar” olabilmelerinin, bir “ulus” oluşturabilmelerinin ön koşuludur. Bir “ulus” olmadan çağdaşlaşabilen, bilimle ilerleyebilen toplum ise yoktur. Laiklik, toplum ve devlet yaşamının akla ve bilime dayatılmasıdır. (Kışlalı, 1993: 62-69)

Tanilli'ye (2007) göre laikliğin iki anlamı şu şekildedir; birincisi kişilerin dinsel inanç ve kanaatlerinden ötürü kınanmaması, farklı işlemlere tabi tutulmaması, herkesin-kamu düzenini bozmamak koşuluyla serbestçe ibadette bulunabilmesidir. İkinci anlamı da, dinle devlet işlerinin ayrılması, daha doğrusu, dinin devlet işlerine karıştırılmaması demektir.

Kapanı'ye göre (1996) laiklik denince sadece din ile devletin birbirinden ayrılması olarak anlamamak gerekir; “Laiklik bunun ötesinde, dinin toplum hayatını düzenleyici ve yönlendirici bir güç olmaktan çıkarılarak, onun asıl yeri olan kişilerin vicdanlarına bırakılması ve orada tutulması demektir. Toplumda metafizik düşüncenin, çağdışı kalmış ve kalıplaşmış dogmaların yerini, akıl ve bilimin almasının sağlanması demektir. Din, insanların düşünce ve davranışları üzerinde bir baskı unsuru olarak kaldığı sürece, ne özgürlükten ne de insan haklarından söz edilebilir”.

Toroslu'ya göre (1994), laiklik devletin üç temel unsuru bakımından değerlendirilmelidir; bir iktidar, bir kurum (hukuki yapılar bütünü) ve belirli değerlere sahip bir topluluk olarak laik devletten bahseder. İktidar olarak devletin laikliği, politik hedeflerini belirlemede ve bunların takibinde devlet otoritesinin dini otorite karşısında tam bağımsızlığını ifade eder. Devletin kurum olarak laikliği, onun her türlü dinden arınmışlığını ifade eder. Kültür taşıyıcısı olarak laik devlet dini, dine karşı veya dinle ilgilenmeyen belirli bir kültür ideolojisi ile bağlı olmayıp, her türlü kültürün yaratılmasını, korunmasını ve yayılmasını teşvik eder.

Laikliğin tanımından devletin, din ile hiçbir temasa geçmeyeceği anlamı çıkarılırsa yanlışya düşülür. Laiklik dini devre dışı bırakmak anlamına gelmez, din adına baskı yapmak, zor kullanmak isteyenleri devre dışı bırakmak anlamına gelir. Bu nedenle özgürlük ve demokrasinin ön koşulu olarak ortaya çıkar (Kışlalı, 1993: 66). Laikliğin toplumsal yapıya uyum sağlayabildiği ve farklı uygulamalarının olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu durum ülkeler arasındaki sosyo-kültürel, ekonomik ve hukuki yapı farklılıklarından kaynaklanmaktadır; Fransa'da katı bir laiklik anlayışı varken ABD'de daha yumuşak bir uygulama görülmektedir.

4.3. HUKUK DEVLETİNDE DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ VE LAİKLİK

Din ve vicdan özgürlüğü, her insana istediği dine inanma veya inanmama, o dinde ibadet etme veya etmeme, din değiştirme gibi özgürlükler verir. Kişi dini ile ilgili her konuda tam olarak özgürdür. Devletin özgürlüğü sağlamak ve korumak için yerine getirmesi gereken sorumlulukları vardır (Çüçen, 2011: 90):

- Tüm dinlere aynı saygıyı göstermeli ve hepsine eşit mesafede durmalıdır.
- İnançları nedeniyle hiçbir insana farklı davranılmamalı, yasalar karşısında herkesin eşitliği sağlanmalıdır.
- Dini kural ve inançlar devlet yönetiminde etkili olmamalıdır.
- Herkesin inandığı dinin gerektirdiği ibadetleri yapabilmesi sağlanmalıdır.

İnsan hakları konusunun muhatabı kesin olarak öncelikle devlettir. Ulus devlet otoritesi altında yaşayan toplumlarda en üst otorite devlet kurumu olduğuna göre din ile ilgili düzenlemeler, anlaşmazlıklar, hakların ve özgürlüklerin korunması da devletin vazifesidir. Bu büyük meşru otoritenin bir sonucu olarak da kişilerin din ile ilgili her türlü iddiası ve isteği devlete karşıdır. Bu sorumluluğun tüm haklar için

geçerliliği olduğu gibi din ve vicdan hürriyetinde de geçerlidir ve bu iddia ve talepler başlıca üç şekilde ortaya çıkar; “tanınma”, “karışmama” ve “koruma” (Erdoğan, 2001: 125-126).

Klasik söylemle özgürlük başkalarının özgürlüklerine zarar vermediği sürece, kişinin dinin gereklerini yerine getirebilmesi özgürlüğü ilke olarak kamu alanında korunur. Bu çok ince bir çizgidir ve hassasiyetle devlet erkinin baskı aracı olarak kullanılmadığına, devletin gerekli durumlarda kayıtsız kalmamasına ve özünde eylemlerin hak ve özgürlüklerin ruhunu korumaya yönelik hareket etmesine özen göstermek gerekir. Tamamen din karşıtı bir devlet erki, özgürlüklerin kısıtlanmasına sebebiyet verebilir, dini unsurları toplumdan uzak tutmaya çalışırken totaliter bir yönetime dönüşebilir, inanların inançlarını yaşamalarına engel teşkil edebilir. Bununla beraber din hükümlerini hukuki zemine dayandırıp kişilerin günlük hayatlarına dayatmak da totaliter bir yapının aracı haline gelebilir. Özellikle 20. Yüzyılın sonunda, pozitivist akımın etkisiyle seküler modernleşmeyi bir dünya görüşü haline getiren, toplum mühendisliği çabasına giren devletler bakımından bu durum söz konusudur. Batı Avrupa demokrasilerinin birçoğunda yerleşik olan “tanınmış din” modelinde ise, din siyasi-hukuki sistemin çıkış noktası olmamakla beraber, sadece sisteme ilave bir meşruluk katmaktadır. Farklı din ve mezhep mensuplarının hakları da bu yolla koruma altına alınmıştır (Erdoğan, 2002: 143-147).

Tarihsel deneyimler sonucu din ve vicdan özgürlüğünün en düzgün biçimde uygulandığı ortamın laik bir siyasi-hukuk sisteminin yarattığı ortam olduğu söylenebilir. Eğer bu sistem tam olarak uygulanabilirse, devlet dinler, mezhepler, ideolojiler ve diğer bütün dünya görüşleri karşısında tarafsız kalabilecektir (Erdoğan, 2002: 148). Tabii söz konusu saf siyasi-hukuk sistemini pratikte bulmak neredeyse imkânsızdır. Laikliğin tarafsızlığı sadece seküler değerlerin onaylanması anlamında bir tarafsızlık olmayıp, dindarlık ve dünyevilik arasında da bir tarafsızlıktır. Devlet örgütünün din işleriyle doğrudan doğruya bir ilgisinin olmaması ve dinlerden bağımsız olarak örgütlenmiş olması söz konusu sistem için zaruridir. Buna karşılık çeşitli inanç grupları da kendi akideleri doğrultusunda serbestçe örgütlenebilirler. Dinler insan varoluşunun, “insanlık durumu” nun ayrılmaz bir parçasıdır. Evrensel bir ihtiyaca karşılık gelen ve insan yapımı çevrenin (kültürün) kurucu unsurları arasında yer alan dinlerin toplumsal hayatta derinden nüfuz etmiş olmaları gerçeği, kamu işlerinin yürütülmesinde dini kurum ve pratiklerin tümüyle göz ardı edilmesi anlamına gelmez (Erdoğan, 2002: 148). Gerçek anlamda laik modelde, ne dinin devlete hâkim olması ne de devletin din üzerinde bir hâkimiyet kurması söz konusu olmadığı için, laiklik dini çoğulculuğa ve daha geniş bir ifade ile inanç çoğulculuğuna uygun bir sistemdir.

Erdoğan hukuk devletiyle laiklik arasındaki ilişkiyi kısaca şöyle belirtmektedir; (1) laiklik, devletin tarafsız olması ilkesinin doğal bir sonucudur. Devlet bütün dinler, mezhepler ve dinselleştirilmiş dünyevi öğretiler karşısında tarafsız olmalıdır. (2) Laiklik bireyle değil, devletle ilgilidir ve devleti sınırlayan, düzenleyen bir ilkedir. Laik devlet yurttaşların inançlarına ve özgürlüklerine müdahale etmez. (3) Laiklik kendi başına bir değer, bir amaç değildir. Laiklik bir araç-değerdir; özgürlük ve barış değerlerinin sağlanması ve sürdürülmesi bakımından gerekli araçlardan biridir. (4) Dolayısıyla hukuk devleti, insan hakları ve demokrasinin güvenceli bir biçimde tesis edildiği bir yerde ayrıca laikliğin özel olarak vurgulanmasına gerek yoktur. Başka bir deyişle, laikliğin hizmet edebileceği hiçbir amaç yoktur ki bu değerler üstüne kurulu bir sosyo-politik düzende zaten güvence altında olmuş olmasın (Erdoğan, 2001: 230-231). Şunu da belirtmek gerekir laik hukuki kurumlar ve düzenlemeler olmadan, siyasi kültür, toplumsal zihniyet ve demokrasi anlayışı yoluyla bu özgürlüklerin sağlamak çok zor ve tarihsel bir süreçtir.

5. TARİHSEL METİNLERDE VE ULUSLARARASI ANTLAŞMALARDA DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ

Manga Carta Libertatum adıyla bilinen 1215 tarihli Büyük Şart, kral ile soylular arasındaki yetki çekişmeleri sonucunda, kralın keyfi yönetiminin ve mutlak otoritesinin sınırlandırılmasını ön gören maddelerin bulunduğu ilk metin olarak tarihe geçmiştir (Çağırın, 2006: 8). Metin 63 maddeden oluşmaktadır ve tam anlamıyla bir insan hakları metni olmasa da hem İngiltere tarihinin bir dönüm noktasını oluşturan, hem de kendisinden yüzyıllar sonra dahi, insan haklarının, anayasacı hareketlerin ve genel olarak demokrasi mücadelesinin esin kaynağı olan ilk belge olma özelliğini taşır (Ağaoğulları, 2011: 256). Bu belge, bireylerin haklarını belirlemekten daha çok, toplumdaki güçler dengesinde kralın sonsuz yetkilerini halk ve din adamları lehine sınırlayan bir belge olarak nitelendirilebilir. Manga Carta'nın en önemli özelliklerinden biri, Kralın keyfi olarak vergi yükü getiremeyeceği ve 39. maddesinde belirtilen özgür insanların sebepsiz yere yakalanarak hapse atılmayacağı ve zor kullanılmayacağıdır (<https://www.academia.edu>). İşte bu düzenlemelerle metin öngördüğü hükümlerden ziyade çığır açmış olması ve sonraki gelişmelere zemin hazırlaması bakımından din ve vicdan özgürlüğünün elde edilmesi yolculuğunda önemli bir temel taşıdır (Çağırın, 2006: 8).

Amerika kıtasında ise konuyla ilgili ilk önemli metin Virginia kolonisi tarafından 1776'da hazırlanan Haklar Beyannamesi'dir. Kendisinden bir ay sonra hazırlanacak olan Bağımsızlık Beyannamesi'ne de model teşkil eden metin, tabii hukuk anlayışına dayanarak bütün insanların tabiatları gereği hür ve eşit olduklarını

belirtmiştir. Bu bildiriyle insanların doğuştan bazı hakları olduğu, bu hakların devletten önce geldiği ve devletin bu hakları sınırlandıramayacağı vurgulanmıştır(Çubukçu1984: 120). Kişilerin dini inancının ve bu dine ilişkin görevleri yerine getirme tarzının şiddet ve baskıyla değil, irade ve inanç ile belirlenebileceği ifadesi metinde yer almıştır. Herkesin inandığı dinin gereklerini vicdanlarının buyruklarına göre yerine getirmeye hakkı olduğu belirtilmiş ise de ilgili maddenin sonunda Hristiyanlığa atıfta bulunularak diğer dinlerle ilgili ifade eksik bırakılmıştır.

Aslında ulusal bir anayasa olmasına rağmen ABD'nin 1787 Anayasası da, anayasal metinlerde din ve vicdan özgürlüğünün yazılı olarak ilk ifadesini bulması bağlamında burada değinilmesi gereken bir metindir. İlk kabul edildiği haliyle 1787 Anayasası temel hak ve hürriyetleri detaylı bir şekilde düzenlenmemiştir. 1791 yılında anayasaya yapılan eklerle bu konudaki konjonktüre göre detaylı bir biçimde düzenlenmiştir (Çağırın, 2006: 11).

1787 Amerikan Anayasası'nda yapılan ilk değişiklik 13 Aralık 1791 tarihli din ve vicdan özgürlüğünün korunması yönündeki değişikliktir(Caroll, 2007: 3). Bu değişiklik ile kongrenin din ve vicdan özgürlüğünü sınırlayacak yasalar yapmasını engellemek istenmişse de ilerleyen tarihlerde birçok kez din, ifade ve basın özgürlüğünü kısıtlayan düzenlemeler yapmışlardır(Harr ve Hess, 2008: 121).

Fransa'daki 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi'nin 10. Ve 11. maddelerinde "düşüne, inanç ve ifade hürriyeti" güvence altına alınmıştır. Fransız bildirisini, Amerikalılardan daha evrensel ve daha etkili bir nitelik taşımaktadır. Özellikle, bu bildiri ile özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı, kişi güvenliği, düşünce, söz, yazı ve vicdan hürriyeti dile getirilmiştir(Çubukçu, 1984: 121).

1856 Islahat Fermanı da İslam âleminde insan hakları açısından önemlidir. Bu Ferman ile Osmanlı ülkesinde din ve mezhep ayrımı yapmaksızın herkesin eşit olduğu bir kez daha vurgulanmıştır. Hristiyanlar ve Müslümanlar yasa önünde eşit tutulmuştur. Bu eşitlik askerlikte, ibadet özgürlüğünde, vergide, eğitimde ve mahkemede tanıklıkta sağlanmıştır (Çubukçu, 1984: 129). Özellikle din ve vicdan özgürlüğü üzerinde durulmuş, Müslüman olmayan halka din ve vicdan özgürlüğü sağlamıştır. Osmanlı Devletinde gayrimüslimler, kendi inançlarını koruma ve ifade etme, dini ayinlerini yapabileme diğer yandan da dini inançlarını çocuklarına öğretebilme bakımından din ve ibadet özgürlüğünün tüm boyutlarına sahiplerdi (Konan, 2011: 270).

Bu metinlerin yanı sıra 1831 Belçika Anayasası'nın 14. 15. ve 16. maddelerinde "din, ibadet ve düşüncelerini açıklama hürriyeti" gibi düzenlemelerde 19. yüzyılın sonlarında konuyla ilgili yapılan diğer bazı düzenlemelerdir (Çağırın,2006: 11-16).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi başta olmak üzere, Birleşmiş Milletler Şartı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Diğer Birleşmiş Milletler (BM) Sözleşmelerinde din eğitimi ve öğretimi konusunda maddeler içermektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" düşünce, vicdan ve din hürriyeti" olarak 9. maddede konuyu düzenlemiştir: "1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir. 2. Din veya inancını açıklama özgürlüğü ancak kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlığın veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda zorunlu tedbirlerle ve yasayla sınırlandırılabilir" (www.yargıtay.gov.tr).

Sözleşmede din hürriyeti sadece bir dine inanma özgürlüğü ile sınırlandırılmamış, herhangi bir inanca sahip olmama özgürlüğü de bu madde içerisinde düzenlemiştir. Farklı inançların bir arada bulunabilmesi demokratik ve çoğulcu toplumların temel özelliklerinden birisi olarak görülmüştür. Devlet din seçme özgürlüğü karşısında tarafsız kalmakla yükümlüdür, fakat bu durum dini inançlara dayanarak devletin koyduğu kuralların geçerliliğini reddetme hakkını hiç kimseye vermez (Çağırın, 2006: 239).

AİHS'de bireylerin din değiştirme hakları açıkça tanınmıştır. Din hürriyetinin ifade edilmesiyle ilgili olarak 9. Madde çok özgürlükçü bir yapıdadır. Herkes ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak yoluyla dinini açıklama hakkına sahiptir. Bu hakkı bireyler tek başına veya toplu olarak kullanabileceği gibi, alenen veya özel alanında da kullanılabilir. Yine birey kendi yakınlarına dinini öğretme, onları teşvik etme hakkına da sahiptir. Bu çerçevede söz konusu olan öğretim hakkı, ana ve babaya çocuklarına kendi dini ve felsefi inançlarına göre eğitim ve öğretim verilmesini sağlama hakkını da ihtiva eder. Devlet ne bir dinin veya başka bir inancın ibadetini engellemeye ne de yetki alanında bu konularda zorlama yetkisine sahiptir(Caroll, 2007: 418).

AİHS'de geçen "bireyin dini onu şüpheli duruma düşürmek için mantıklı bir zemin oluşturamaz ve kesinlikle bireyi alıkoymak ya da alıkoymak ve soruşturmak için mantıklı bir gerekçe olarak değerlendirilemez" ibaresi de din tercihinin, devletin yargı organlarını ve emniyet güçlerini bağladığına dair bir göstergedir(Taylor, 2008: 97).

Dini ifade etme hürriyeti kamu güvenliği, kamu düzeni, genel sağlık ve ahlakın veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması gibi nedenlerle sınırlandırılabilir. Bu konular 9. maddenin ikinci kısmında tek tek belirtilmiştir ve bunun dışında hiçbir sınırlamaya konu olamazlar (Caroll, 2007: 418). Tabii bu sınırlandırmaların kapsamı mutlaka kanunla belirlenmiş olmalı ve demokratik toplum gelenekleriyle bağdaşır nitelikte olmalıdır (Çağırın, 2006: 239-241). Temelde İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin tekrarı olan maddeler farklı olarak, bu özgürlüğün sınırlarını da belirlemektedir (Özipek, 2011: 6).

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nde düşünce, vicdan ve din hürriyeti bir arada değerlendirilmiştir. Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, dini, tek başına veya topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir (www.anayasa.gov.tr). Beyanname'de din ve vicdan hürriyeti, kişinin dinini yaşaması, öğrenmesi, öğretmesi ile ibadetler ve diğer gereklerinin yerine getirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Keza, bireyin dini uygulamalarını özel alanlarda veya kamuya açık aleni bir şekilde yapma hakkı bulunduğu kabul edilmektedir (Çağırın, 2006: 91). Evrensel Beyanname'deki bu düzenleme, söz konusu hakkın içeriğini en temel unsurlarıyla ortaya koyması ve hangi (doğal) hukuk anlayışının tercih edildiğine ilişkin vurguya yer vermemesi bakımından önemlidir (Özipek, 2011: 6).

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenmiş olup, din ve vicdan hürriyeti 18. Maddede ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bu başlıkta dört madde bulunmaktadır; ilk maddede "herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olacaktır" demektir. Bu hak herkesin istediği dine ya da inanca sahip olması ya da bunları benimsemesi özgürlüğünü ve herkesin aleni veya özel olarak bireysel ya da başkaları ile birlikte toplu olarak, kendi din ya da inancını ibadet, icra, bunun icaplarını yerine getirme ya da öğretme bakımından ortaya koyma özgürlüğünü de içerir. İkinci maddede ise "hiç kimse kendi seçtiği bir din ya da inanca sahip olma ya da bunu benimseme özgürlüğünü zedeleyecek bir baskıya maruz bırakılamaz" ifadesi yer alır. Üçüncü madde kısıtlamalarla ilgilidir; Bir kimsenin kendi dinini ve inançlarını ortaya koyma özgürlüğüne ancak yasalarla belirlenen ve kamu güvenliğini, düzenini, sağlığını, ahlakını ya da başkalarının temel hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli kısıtlamalar getirebilir. Son madde ise şu şekildedir; Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, ana-babaların ve uygulanabilir olan durumlarda, yasalarca saptanmış vasilerin, çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaki eğitim verme özgürlüklerine saygı göstermekle yükümlüdürler (www2.tbmm.gov.tr). Metin Evrensel Beyanname ile benzerlik gösterir ve ilave olarak çocukların din eğitimine ilişkin bir güvence de içermektedir.

Benzer düzenlemeler Afrika Birliği Örgütü, Arap Ligi, İslam Konferansı Örgütü gibi bölgesel yapılanmaların mevzuatlarında da din ve vicdan hürriyeti başlığı altında yer almıştır.

6.SONUÇ

Padovalı Marsilius "plenitudopotestatis" kavramını çürütmeye çalışırken amacı dünyevi iktidarı sivil toplum argümanı ile monarka geçirmekti. Bu amacı gerçekleştirirken özellikle vicdan özgürlüğünü savunduğu için dikkati çekmiştir. İnsanları baskı ile inanca zorlamanın doğru olmadığını vurgulamıştır. Burada amacı her ne kadar tam olarak bir halk egemenliği olmasa da bireyin din ve vicdan özgürlüğünü kilise boyunduruğundan kurtarmanın önünü açmıştır. Plenitudopotestatis'e karşı mücadele ile egemenlik halka geçmemiştir ancak insanlığın din ve vicdan özgürlüğü mücadelesinde bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Marsilius'un sunduğu çözümler, bugünkü standartlara göre tatmin edici olmaktan uzak olsa da, yine de, bu tür konuları siyasal incelemenin merkezi haline getirme konusunda çok önemli çabalar olarak tarihe geçmiştir. Günümüz hukuk devletlerinde ulus egemenliği veya halk egemenliği meşruiyet kaynağı olarak düşünüldüğünde bireylerin inançları, kültürleri ve toplumsal değerleri de siyasal kültür içerisinde önemli bir rol oynamaktadır ve göz ardı edilemez.

Din ve vicdan özgürlüğü devleti şu yönlerden sorumlu tutar; bireylerin din tercihlerine veya dinsizliği seçmelerine karışmama, bu tercihlerini tanıma ve bu tercihleri doğrultusunda dinlerini özgürce yaşayabilmeleri için gerekli ortamı sağlama ve bu özgürlüğün sınırlarının çizilmesi. Bu durum özgürlüğün pozitif ve negatif hak statüsünü bir arada barındırmasından mütevellittir. Devletin bu fiilleri işlerken laik metoda dikkat etmesi, bunu bir yöntem olarak algılayıp ileri uçlara taşıyarak ideolojik boyutlara taşımaması gerekmektedir. Klasik söylemle özgürlük başkalarının özgürlüklerine zarar vermediği sürece, kişinin dinin gereklerini yerine getirebilmesi özgürlüğü ilke olarak kamu alanında korunur. Özel ve bireysel alanda, insan hakları hukukunun gerekleri ve sınırları dâhilinde, din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin boyutların karar vericilerce gereken hassasiyetle dikkate alınmasında büyük yarar olabileceği söylenebilir. Böyle bir yaklaşım, kuşkusuz, devlet ve toplumun bütünleşmesine önemli katkılarda bulunabilecektir. Bu çok ince bir çizgidir ve hassasiyetle devlet erkinin baskı aracı olarak kullanılmadığına, devletin gerekli durumlarda kayıtsız kalmamasına ve özünde eylemlerin hak ve özgürlüklerin ruhunu korumaya yönelik hareket etmesine özen göstermek gerekir. Tamamen din karşıtı bir devlet erki, özgürlüklerin kısıtlanmasına sebebiyet verebilir, dini unsurları toplumdan uzak tutmaya çalışırken totaliter bir yönetime dönüşebilir,

inanların inançlarını yaşamalarına engel teşkil edebilir. Bununla beraber din hükümlerini hukuki zemine dayandırıp kişilerin günlük hayatlarına dayatmak da totaliter bir yapının aracı haline gelebilir.

Devletin sorumluluğuna karşın bireyin sorumluluğu da bu özgürlüğün sınırlarını bilmektir. Devlet din seçme özgürlüğü karşısında tarafsız kalmakla yükümlüdür, fakat bu durum dini inançlara dayanarak devletin koyduğu kuralların geçerliliğini reddetme hakkını hiç kimseye vermez.

Din eğitimi konusu devletin din ve vicdan özgürlüğü karşısında pozitif düzenleme zorunluluğunun olduğu ve en çok tartışılan konulardan birisidir. Din eğitimi Türkiye’de Cumhuriyet’in kurulduğu ilk yıllardan beri tartışma konusu olmuştur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile konulan din dersleri daha sonra 1920-30’lu yıllarda kaldırılmış, 1950’lerde tekrar gündeme gelmiştir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersinin amacı çocuklarda İslam ve diğer dinler hakkında bir bilgi dağarcığı yaratmak, kimseye kendi dinini dayatmadan kültürünü, ritüellerini, tarihini anlatmak ve diğer dine mensup kişilere de saygı göstermeyi öğretmek olmalıdır. En nihayetinde kişinin dini tercihini belirleyen esas etken aile ve yaşadığı sosyal çevredir. Bu ortamda bir dini seçen veya hiçbir dini seçmeyen bir çocuğa başka fikirleri eğitim kurumları aracılığıyla dayatmak ters etki yaratarak daha büyük tepkilerin doğmasına sebebiyet verebilir. Türk toplumunun İslamiyet’i seçmesinin 8. yy’a kadar uzandığı düşünülürse toplumun büyük çoğunluğunun Müslüman olması ve bu kültürle yetişmesi sebebiyle zaten öğrencilerin çoğu bu dersleri görmeyi isteyecek ve buna hazır olarak okula başlayacaklardır. AİHM’in konuyla ilgili istediği iki kriteri vardır; birincisi eğer din dersi zorunlu olursa, dersin içeriği herhangi bir inancı veya mezhebi ön plana çıkaracak şekilde düzenleniyorsa ve bu diğer öğrencilerin inançları ile örtüşmüyor ise, o zaman veliye, çocuğunu bu dersten muaf tutma hakkı tanınmalıdır. İkincisi de eğer ders istisnasız herkes için zorunlu olursa dersin içeriği herhangi bir dini ön plana çıkaracak şekilde olmamalıdır. Bununla beraber şunu da belirtmek gerekir ki 2014 Eylül ayında AİHM’in aldığı ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersiyle, AİHS eğitim hakkıyla ilgili maddesi ihlal edildiği için bu dersin kaldırılması kararı da tartışmalıdır. Çünkü din derslerinin devletin kontrolünden çıkması aynı zamanda bu eğitimin devlet tarafından kontrol edilemeyen ehliyesiz kişilerce verilmesi anlamına da gelmektedir. Doğru bir din eğitimi ile gerçeğin ve hurafenin ayrımı için devletin elinin bu alanı düzenlemesi gerekmektedir.

Türkiye’nin gerek AB üyelik süreci gerekse ileri demokrasi çabaları ile örtüşecek bir şekilde zorunlu DKAB derslerinin yeniden ele alıp sağduyulu ve toplumun ihtiyaç ve beklentilerini ve gelişmiş AB üyesi ülkelerindeki uygulamaları da dikkate alarak yeni bir düzenleme yapması gerekmektedir. Bu bakımda en mantıklı çözüm DKAB dersinin zorunlu olmaktan çıkarılması yerine dersin içeriğinin dinler ve mezhepler hakkında genel kültürel bilgiler verilerek bunula birlikte isteyen velilere çocuklarına kendi dinlerinin gereklerini ayrıntılı olarak öğrenebilecekleri bir de seçmeli din eğitimi dersinin konulması olarak görülmektedir.

AİHM Türkiye’deki konularda bu kadar hassas olmasına rağmen uluslararası alanda birçok konuda objektifliğini koruyamamıştır. AİHS’de geçen “bireyin dini onu şüpheli duruma düşürmek için mantıklı bir zemin oluşturamaz ve kesinlikle bireyi alıkoymak ya da alıkoymak ve soruşturmak için mantıklı bir gerekçe olarak değerlendirilemez” maddesine rağmen Avrupa’da ve ABD’de, özellikle 11 Eylül saldırısı sonrası ve Ortadoğu’daki kaos ortamı nedeniyle Müslümanlara karşı önyargılı bir yaklaşımla birçok hukuksuz uygulama sergilenmiştir. Müslüman ülkelerden gelen turistlere hava alanlarında yapılan muameleler, bu ülkelerde camiye giden ve ya Müslüman olduğu bilinen, en uç noktada ise hafif esmer olan kişilerin dahi cadı avı mantığıyla takibe alınması, özel hayatlarının ihlal edilmesi, göz altına alınması gibi olaylar din ve vicdan özgürlüğünün uluslararası alanda “ulusal güvenlik” gibi gerekçelerle ne kadar ihlale konu olduğunun çok açık örnekleridir.

Benzer şekilde İslam âleminde de din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili büyük problemler yaşanmaktadır. Savaşlar coğrafyası haline gelen Ortadoğu’da, terör örgütlerinin ve bazen devletlerin bizzat kendilerinin beslediği mezhep düşmanlıkları sebebiyle çatışmalar, toplu katliamlar, göçler ve birçok benzer insanlık dışı durum Ortadoğu halkına yaşatılmıştır.

Esasında uluslararası alanda din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin ihlallerin ve hatta doğru uygulamaların dahi realist uluslararası politikalara ve çıkar ilişkilerine dayanan gerekçeleri vardır. Ortadoğu’nun savaşlar coğrafyası olmasında bu bölgenin zengin petrol yataklarına sahip olması çok önemli bir etkidir. Yine İsrail karşısında Filistin Halkının yaşadıkları bazen konjonktüre göre din temelli yansıtılsa da özünde İsrail’in toprak arzusu, yani maddi çıkarları söz konusudur. Ortaçağ düşünürlerinin de esas hizmet ettikleri amaç egemenliğin halka geçmesinden ziyade monarkların maddi çıkarları olmuştur. Ulus devlete giden yolda, bir önceki form olan krallıklar 13-14 yy’da ellerinde topladıkları güç (zor) ve sermaye ile toplum üzerindeki siyasal erki de kendi vücudunda toplamak istemiştir. Orduları ve ekonomileri güçlenen krallar (prensler) yönetimde tek otorite olmak arzusundaydılar. İktidarın kaynağı, çoğu kez soyut insan bilincinde yaratılmış bir kavram olarak belirmektedir. Bu kavram, gerçek iktidar gücünün, yani toplumdaki insan ilişkilerine dayanan maddi üretim koşullarının değişimine paralel olarak değişme

durumunda kalabilmektedir. O zamandan bu zamana bu değişim sebebiyle diğer birçok insan hakkında da olduğu gibi, din ve vicdan özgürlüğü de iktidar, güç ve sermaye mücadelelerinin bir aracı haline gelmiş, gerçek anlamda vicdanları rahatlatan uygulamalar yürürlüğe konulamamıştır.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali ve Köker, Levent (2001). *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, Ankara: İmge Kitabevi.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet A. (2011). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- AĖIRBAŐLI, Şennur (2012). "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Din ve Vicdan Özgürlüğü", *TBB Dergisi*, Sayı:101.
- ARMAĞAN, Servet (2003). *Din-Vicdan Hürriyeti ve Laiklik (Teori ve Pratik)*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- ÇAĖIRAN, Mehmet E. (2006). *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*, 1. Baskı, Ankara: Platin Yayınları.
- CAROLL, Alex (2007). *Constitutional and Administrative Law*, Pearson-Longman, London.
- ÇUBUKÇU, İbrahim A. (1984). "Din ve İnsan Hakları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:26, Sayı:1.
- ÇÜÇEN, A. Kadir (2011). *İnsan Hakları*, Bursa: MKM Yayıncılık.
- ERDOĞAN, Mustafa (2001). *Anayasal Demokrasi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ERDOĞAN, Mustafa (2002). *Anayasa ve Özgürlük*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- ERTAN, İzzet M. (2015). "Bir Ortaçağ Düşünürü Olarak Dante'nin De Monarchia'sında Siyasi Düşünce", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt:13, Sayı:52.
- FANİD, Erdal Nematollah (2014). "Siyasetin Meşruluğu ya da Meşruiyetin Siyaseti", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:6, Sayı:11.
- GÖZLER, Kemal (2013). *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- GÜNGÖR, Celalettin (2011). "Marsilius'un Siyaset Kuramı: Defensor Pacis Üzerine", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:15, Sayı:4.
- HARR, J. Scott ve HESS, Kären M. (2008). *Constitutional Law and Criminal Justice System*, Thomson Wadsworth.
- KAPANİ, Münci (1996). *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, 3. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- KAPANİ, Münci (1970). *Kanun Hürriyetleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- KAHRAMAN, Mehmet (2008). "Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Laiklik", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5, no.9, Hatay.
- KIŞLALI, Ahmet Taner (1993). *Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, Ankara: İmge Kitabevi.
- KONAN, Belkıs (2011). "İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devletine Bakış", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:XV, Sayı:4.
- TANNENBAUM, Donald ve SCHULTZ, David (2005). *Siyasi Düşünce Tarihi*, Ankara: Adres Yayınları.
- TANİLLİ, Server (2007). *Devlet ve Demokrasi*, 4. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- ÖRS, H. Birsen (2010). *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÖZİPEK, Bekir B. (2011). "Din ve Vicdan Özgürlüğü: Türkiye İçin Bir Anayasal Çerçeve Önerisi", *SDE Analiz*.
- ÖZTÜRK, Namık K. (2015). *Anayasa ve Devlet*, İzmir: Albi Yayınları.
- PASSERİN, Alexander (1939). *The Medieval Contribution to Political Thought; Thomas Aquinas, Marsilius of Padua, Richard Hooker*, Oxford University Press, Oxford.
- SANAL, Enes (2014). *Demokrasi Kavramı Açısından Devlet ve Din İlişkileri*, Ankara: Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- STRAUSS, Leo (1987). *Marsilius of Padua; History of Political Philosophy*, Chicago: University of Chicago Pres.
- TOROSLU, Nevzat (1994). "Laik Devlet Kavramı", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 49.
- TURAN, İbrahim (2012). "Ulusal ve Uluslararası Hukuk Açısından Türkiye'de Din Eęitiminin Yasal Dayanakları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:32.
- https://www.academia.edu/6882693/din_ve_vicdan_%C3%B6zg%C3%BCrl%C3%BCr%C4%9F%C3%BC, ET 22/02/2016, 14:33.
- https://www.anayasa.gov.tr/files/insan_haklari_mahkemesi/el_kitaplari/AIHSMad9DusuncevicdanDin.pdf, ET 17/01/2015, 16:44.
- <http://www.ankarabaru.org.tr/siteler/ankarabaru/tekmakale/1972-1/8.pdf>, ET23/02/2016, 09:57.
- <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-0589.pdf>, ET 16/02/2016, 11:13.
- http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/temelbelge/AIHS_Tr_A6format.pdf, ET 07/01/2015, 18:23.